

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN
SURAT.

Manuscripts Library

S.D.P.B.

Coll. No. 289

Title Vyakarana Granth

CHUNILAL GANDHI VIDYABHAVAN, SURAT

Shastri Dinmanishankar Pustak-Bhandara

No. : 289 Subject : Grammar.

Title : Vyakarana Granth.

Author : — Scribe : —

Date of the work : — Date of the Ms. : —

Place of the work : — Place of the Ms. : —

Size : 9.5" by 4.2" Extent : 2. foll.

Language : Sanskrit- Script : Devanagari

Remarks : Incomplete.

॥ आगेपीजनवहनो जयत्यतिराम् ॥ ॥ प्राग्बहते ॥ ॥ अथ प्राग्ग्रहणे किमर्थं ॥ अर्थविंश
 त्प्रत्ययांतरेण पदादेन निवर्त्तितस्य षक उतरस्मिन् ग्रंथांतरे पुनरुपस्थानं यथा स्यादित्येवम
 र्थं निवृत्त्या संस्कृतमित्येतस्मिन्नर्थं विशेषेण लज्जकोपधादित्येव निवर्त्तितस्योत्तराद्यंतिरेतर
 तायेतस्मिन्नर्थे पुनरुपस्थानं यथा स्यादिति ॥ षक प्रकरण इत्यादि तदितिकर्मान्निधायिभ्यः आदे
 त्येततस्मिन्नर्थे माशङ्कादिभ्यः षगुपसंख्यानम् ॥ वाक्यादेतत्प्रत्ययविधानमिति ॥ स एव हि वाक्याय
 मिति नावमुष्टः कर्मभावमुपगतः तदाहेति निर्दिश्यते ॥ तदनिधायिन एव वाक्यात्प्रत्यय इति ॥
 पदसमुदायो हि वाक्यमिति माशङ्क्येतस्य शङ्क इत्येतस्य च पदस्य यः समुदायस्तद्वाक्यम् ॥ एवम
 यत्रापि वेदितव्यं ॥ कथं पुनः प्रातिपदिकधिकारे वाक्यात्प्रत्ययविधिः ॥ आदेति प्रभृतादिभ्यः
 ति पुनर्वचनात् ॥ यदि स्थने नापि प्रातिपदिकदेव प्रत्ययविधिः स्यात् ॥ एवं सत्याहेति प्रभृतादिभ्यः
 इति ॥ पुनरुपसंख्यानमनर्थकं स्यात् ॥ अनेनैव सिद्धत्वात् ॥ प्रभृतादयोपि हि माशङ्कादयो भवि

ष्यंति ते च कर्मान्निधायिन एव प्रत्ययमुत्पादयंति ॥ क्रियाविशेषान्निधायित्वात् ॥ क्रियाविशेषणा
 नाहिकर्मत्वं ॥ तत्प्रत्ययानुसृष्टी पलोमकूलमित्यत्र प्रतिपादयिष्यते ॥ प्रत्ययार्थोप्याहेति स एव ॥ त
 स्मादाहेति प्रभृतादिभ्यः इति पुनर्वचनात् वाक्यादेव प्रत्ययविधानं विज्ञायते ॥ क्रियाविशेषणादि
 ति ॥ प्रभृतादिशङ्कः ॥ क्रियाविशेषणान्निधायित्वादननिधानेऽनिधेयोपचारं न त्वा क्रियाविशेष
 णशङ्केनोक्तः ॥ ॥ तेन ॥ ॥ तेनेति प्रत्येकमनिसंबध्यते ॥ सर्वत्र करणे चृतीयेति ॥ दीव्यतीत्याहो
 कर्त्तरि लकार इति ॥ तेनैव कर्त्तुरनिहितत्वात् कर्त्तरि चृतीयानोपपद्यते ॥ तस्मात्करणं च चृतीया
 अथ हेनौ चृतीया कस्मान्न नवति ॥ अननिधानात् ॥ नितमित्यत्र कर्मणि निष्ठाविधानात् यद्यपि क
 र्त्तर्यपि चृतीया संनवति ॥ तथापि दीव्यतीत्यादि निस्माह च यत्किरण एव चृतीया विज्ञायते ॥ हेव
 दन्तेन नितमित्यत्र कर्त्तरि चृतीया ॥ तेन वाक्यमेव नवतातिन प्रत्ययः ॥ इह सत्रे दीव्यतीत्यादिनैक
 वचनां तेनैकसंख्यस्य प्रत्ययस्यैव च वर्त्तमानेन च कालेन निर्देशः ॥ ततश्चैकस्मिन्नेव प्रत्ययार्थे

प्रत्ययः। स्यात्। तद्विवेकोः। तथा वर्तमान एव कालेन न न विद्यते। रितियश्चोदयेत्तं प्रत्याह। प्रत्य
 यार्थे संख्या कालयो रविवहेति। अविबहोतयो नंतिरिय कत्वात्। अवश्यं हि यया कया चित्तं
 खयायेन केन चित्कालेन न निर्देशः कर्तव्य इति। ननु प्रधानं न न योर्विवहेति। यदि तर्हि संख्या का
 लयो रविवहेति साधन स्यात्प्यविवक्षा प्राप्नोति। एक प्रकरणत्वात् नैष दोषः। यस्य हि विवक्षामं
 तरेण द्वितीय पदस्योच्चारणमनर्थकं न वति। तन्नियोगतो विवक्षितम्। दाव्यतीत्यादिष्वन्यथ
 मात्रे विवक्ष्यमाणे द्वितीयस्य पदस्योच्चारणमनर्थकं मापद्येत। इति न युक्तं। साधन स्यात्प्यविव
 क्षा। इह दाव्यतीति एवमादौ क्रिया प्रधानमाख्यातमिति क्रियैव पदेन प्राधान्येनाख्यायते। कर्त्ता
 उगुणान्नतः। तद्वितस्तु आहिक इति प्राधान्येन कर्त्तारमेवात्र वक्तुं क्रियां उगुणभावेनाएतच्चा
 युक्तं। आख्यातेष्वत्यन्तैः प्रत्ययैर्यथासौ निदंतेनाभिधीयते। तथैव प्रत्ययान्तेनापि युक्तो निधाउ
 मितियश्चोदयेत्तं प्रत्याह। क्रिया प्रधानत्वे विवेक्षादि। अनिधान स्वभावाद्यायं। येन क्रिया प्राधा

२

न्यस्याप्यनुविधीयमानस्तद्वितः कर्त्तृ प्रधानो न वति। तस्मात् कर्त्तृ स्वभावोत्रापेक्षितः न हि स्वभा
 वोपि पर्यनुयोगमर्हति॥ ॥ संस्कृतं ॥ ॥ योगविभाग उन्नयार्थः। कुल उकोपधादणित्ययमप
 वाहः संस्कृत एव यथा स्यात्। दाव्यतीत्यादौ माभूदित्येवमप्येयं योगविभागः॥ ॥ गो॥ ॥ स्वरे किं
 विशेष इति। ठकि हि सति तद्वितस्य कित इत्यंतोरात्रत्वं स्यात्। ठजि सति निस्वरेणाद्युदात्तत्वं न व
 ति॥ ॥ नो॥ ॥ इह प्रकरणे केषु चित्सांहितिकः षकारो दृष्टः। केषु चित्प्रत्ययस्यैवानुबंधः। न हि
 दृढगधिकारेन ज्ञायतेः कः सांहितिकः कः प्रत्ययानुबंध इति। अतो असंदेहायं परिगणनं तत
 आकर्षणार्थादिभ्य इत्यादिना श्लोकेन करोति। आकर्षणं चित्प्रत्ययानुबन्धः। नस्त्रादिभ्यः छन्निति।
 ऊसी हृदशैकादशात् छन्नौ। आवसयात् छन्नः। कितरादिभ्यः छन्निति। छितः षडेते। ननु चान्यतोऽपि
 त्यादयो अन्येपि छितः। सत्येवा। नत्किमुच्यते षडेते इत्यत आह। उगधिकार इत्यादि। ठकः प्रकृतत्वात्
 तदधिकारे येपि तस्मात् परिगृह्यन्ते इति दर्शयति। नन्वेवमपि सति सप्त भवन्ति। ऊसी हादिस्त्रेण षित्

त्वयद्वयविधानादित्यत्राह। विधिवाक्यपेक्षं उच्यते मिति। धितः प्रत्ययानां सप्तत्वात्। एतेनैव योगाः धि
 तः प्रत्ययकाः धित्प्रत्ययार्थाः। षडेते योगा इत्यर्थः॥ ॥ आकषति॥ ॥ लकारः स्वार्थ इति लिति प्रत्यया
 त्पूर्वस्योदात्तत्वं यथा स्यात्। षकारोऽङ्ग इति। धिदौगादिभ्य इति ङीष् यथा स्यात्। आकषिक इ
 ति। स्वर्णपराहार्थे निकषोपलभ्यत इति। आलभ्यते स्वर्णमिति नत्वा॥ ॥ षष्ठी ॥ पष्ठादिषु पाद
 पत्तेति पद्येते। तस्यायमर्थः। पादशब्दात् छन्दः प्रत्ययो नवति। तस्मिन् नियोगेन च पदित्ययमादेशः॥ प
 दिकः पदिकः॥ यद्येवं पद्यत्वं नदर्थ इति पङ्क्तौ वेदके चरता उपसंख्यानमिति कस्मादुपसंख्या
 यतो नैष दोषः। पादः पदित्यस्यापोरागिकत्वात्॥ ॥ श्रृगणात्॥ ॥ श्रृगणिक इति श्रृगणां गणः श्रृ
 गणः। ननु च श्रृगणोद्गारादिषु पद्यते। द्वागद्वानां चेति वृद्धिप्रतिषेधेनैजागमेन न वित्यम। तत्र त
 दादिविधेरिति नत्वात्। तत्कथं श्रृगणिक इति नवनात्पाह। आदेशेऽपि नत्वादि। द्वागदिकार्ये च प्रति
 सिद्धे सत्यादि वृद्धिरेव नवति॥ ॥ वस्त्रा॥ ॥ ग्रयविक्रयग्रहणं संघातविगृह्णानाथमिति। इह तं